

TE HUI
KI
VHAKATANE

1909

NGA TANGATA O TE HUI, 1909.

TUMUAKI: TE PIHOPA.

MINITA:

TE WIREMU HAPATA, *Atirikona.*

WILLIAM GOODYEAR	...	...	Tauranga
HAKARAIA PAHEWA	...	...	Te Kaha
RAMEKA HAUMIA	...	...	Tauranga
TIMUTIMU TAWHAI	...	...	Rotorua
RATEMA TE AWEKOTUKU	...	...	Whakatane
TURUTURU DAKI	...	...	Whakatane
PENE HAKIWAI	...	...	Ruatoki
F. A. BENNETT*	...	...	Rotorua
MATENE KEEPA*	...	...	Rotorua
HOETA TE HATA*	...	...	Taupo

MAOAI REIMANA:

Takena Tarena*	...	...	Raukokore
Wiremu Tamihana*	...	...	Te Kaaha
Eruera Monita*	...	...	Maraenui
Haaka Tautuhi*	...	...	Torere
Wiremu Kiji	...	...	Whakatane
Kapae Hakara	...	...	Whakatane
Take Tunui	...	...	Te Teko
Waata Te Ranikotua	...	...	Te Whaiti
Haimona Te Weteni	...	...	Matata
Hemana Te Pokiha	...	...	Maketu
Wi Keepa Komene	...	...	Te Puke
Peka Titoke	...	...	Tauranga.

*Kihai ena i tae ki te Hui.

HE TUHITUHI

I NGA MAHI A TE HUI A TE HAHĪ MAORĪ I TE TAKIWA
O TAURANGA I TU KI PUPUARUHE KI WHAKATANE I
TE 5 O NGA RA O APERIRA I TE TAU 1909.

NO te Ratapu te 4 o Aperira, i mine ai nga tangata o te Hui me te tangata whenua ki te Karakia. Ko te kohi-kohi e £2/3/6 i whakaritea mo te perehi i nga mahi a te Hui.

No te Manei i mine ano te Hui. Karangarangatia ara nga ingoa me te whakao ano enei:—

Minita:—H. W. Williams, William Goodyear, Hakaraia Pahewa, Rameka Haumia, Timutimu Tawhai, Ratima Te Awekotuku, Turuturu Ngaki, Pene Hakiwai.

Mangai Reimana:—Wiremu Kingi, Kapae Hakara, Take Tunui, Waata Te Rangikotua, Haimona Te Weteni, Hemara Te Pokiha, Wi Keepa Komene, Peka Titoke.

Katahi ka mea te Pihopa kua tu te Hui. Ka timataia nga mahi ki te inoi, katahi ka Whaikorero te Tumuaki.

TE WHAIKORERO A TE PIHOPA KI TE HUI O TE HAHĪ MAORĪ, 1909.

BHOA ma, e nga Minita, e nga Mangai o te iwi, Tena Koutou. Taku kupu tuatahi he whakawhetai ki te Atua mo tona atawhai ki ahau i te tau kua pahure nei, i oku rerega i te moana, i toku nohoanga ki Ingarani, a hoki noa mai ki to tatou nei whenua, ki a tatou nei mahi.

Te take o toku haere, kei te mohio ano koutou, he whakaminega tanata i karangatia hei rapu i nga tikanga e riro mai ai nga iwi katoa ki raro ki te maru o Te Karaiti. Te tuatahi, no te 15 o nga ra o Hune i timata ai. Ehara i te

mea ko nga Pihopa anake me nga Minita, enari he tini noa atu te tane, te wahine, no nga wahi katoa o te ao e rite nei ki a tatou te whakahaere i nga tikanga o te Hahi. Te mahi nui o taua ra he karakia, he whaki i te hara, ara i te noikore o te Hahi i nga tau e maha kua pahure nei i kore ai e tere te haere o nga kupu a te Atua ki nga wahi katoa o te ao; he inoi hoki i te wairua mahara, i te kaha, e ngahau ai te mahi i nga wa e takoto mai nei. He ngahau te korero i nga ra e ono, i te awatea, i te po; a, i te 24 o nga ra, i te Ra o Hoani Kai-iriiri, ka tu he karakia whakawhetai. I hui katoa ki a Paora whare-karakia, he mano tini te tangata. Tetahi tohu o te whakawhetai ko nga kohikohi o ia wahi, o ia wahi o te Hahi i tapaea e nga Pihopa ki ruha ki te Tepara Tapu. Te huianga o nga moni katoa i tapaea hei whakaneke i te Kiriitanga o Te Karaiti e £333,208.

No te 6 o nga ra o Hurae i timata ai te runanga o nga Pihopa ki Lambeth. E rua rau e wha tekau ma rua, he Pihopa anake; kahore he tangata ke i uru. No te 6 o Akuhata tenei i mutu ai. Tena ano etahi o nga kupu i whakapuakina e nga Pihopa e ata tau ana hei maharahara ma te Hahi Maori.

1. Te tauira mo te Hahi, ko te Karaiti, " kihai nei i haere mai kia mahia he mea mana, enari kia mahi ko ia." Ta te Hahi e whai ai, ko nga tangata katoa kia matau ki a Te Karaiti e aroha nei ki a ratou, kia whivhi hoki ki te ora. Ma te Hahi hoki ia e whakaatu, me ana mahi, me ana tikanga, hei tirohanga ma te tangata.

2. Tetahi putanga mo tenei tu whakaaro, ko te whakaako i nga tamariki o nga kura ki nga kupu a te Atua; ehara i te mea kia mohio kau ki nga korero mo nga mahi a Te Karaiti, mo ana kupu whakaako; enari kia mohio ki a ia, ko ia ano te Kai-whakaora o tenei, o tenei. He maumau ako noa hoki ta nga tamariki i nga kupu o te Karaipiture ki te kore a Te Karaiti

e waiho hei tauira mo te mahi, i te mea kua uru nei ratou ki tona tinana, kua whakawhivhia mai hoki ki tona Wairua hei tohutohu, hei whakakaha; e hono tonu nei taua Wairoa te riro mai i ruņa i te inoi.

3. I puta ano he kupu mo ņa raruraru e tupu ana i ruņa i te marena. I mua kotahi tonu te ture mo te marena. No muri nei ka rere ke ta te Paremete ture, me te mau ano te Hahi ki te ture tavhito, ara ko te here o te marena, e kore e taea te wewete. Rite tonu tenei ki ta Te Karaiti kupu, "Ko a te Atua i hono ai kua e wehea e te taņata;" me tenei, "Ki te marena tetahi i te wahine i whakarerea e puremu ana ia."

Ki te ture tavhito, ara ki ta te Hahi, e kore e tika kia marena te taņata pouaru i te teina, tuakana tupu ranei o tana wahine kua mate, kia marena ranei te wahine pouaru i te tuakana, teina tupu ranei o tana tane kua mate. Inaianei kua whakaaetia enei tu marena e te ture a te Paremete. Te take o ta te Hahi, ko te kupu o te Karaipiture, "Ko raua tokorua hei kikokiko kotahi." I te mea hoki kua oti te marena, kua riro te tuakana, teina ranei o te wahine hei tuahine tupu mo te tane, me te tuakana, teina ranei o te tane hei tuņane tupu mo te wahine; koia enei i araitia ai kia kua e marena. Kia tupato tatou kei takahia e tatou ta te Atua i whakatakoto ai.

4. He kupu nui ano tetahi mo te whakawhivhi i te huņa e hapa ana ki ņa taոņa o te Roņo-pai o te Karaiti. Kua e kaiponuhia ņa mea e tae ai te Roņo-pai ki ņa iwi e hapa ana; eņari me uru katoa ņa taņata o te Hahi ki ņa kohikohi mo taua mahi; kua hoki e puritia e ona uri te taņata e mama ana hei hari i taua taոņa. Tetahi mate nui o te Hahi Maori, he wareware ki te nui, ki te pai o te taոņa kua whakawhivhia mai nei e te Karaiti. E kitea ana tenei ņakau wareware ki te ahua

whakaparahako a na tanata o te pariha ki te Minita. Kahore nei e maharatia na kupu a Paora, "Kua ruia nei e matou na mea wairua ma koutou he mea nui ianei ki te kotia e matou a koutou mea o te kikokiko?" Me tenei, "Te tanata e whakaakona ana ki te kupu, me whakawhihi e ia tona kai-whakaako ki na mea pai katoa." Kahore rawa te Minita e ora i ta te iwi e whakarite nei hei oranga mona; kahore hoki he whare tika hei nohoanga mona. Me i kore te mahi a te taha Pakeha o te Hahi kua mate rawa atu na Minita o te taha Maori. Ehara i te mea he rawakore no te iwi Maori, enari he ahua whakaparahako ki te mahi a Te Karaiti. Ko na kohikohi a te taha Pakeha, horomia ana e te taha Maori; te tukua atu hei hari i te Rojo-pai ki etahi wahi.

Tera atu ano etahi kupu a te runanga Pihopa, e kore e taea te ata korero inaianei.

Tetahi mate o tatou inaianei ko etahi o na pariha e hapa tonu ana i te Minita. Ko etahi o na Minita o na tau kua pahure atu ra kua kaumatuatia, kua kore e whai kaha. Ko Tamihana Huata, kua tutuki ki te okiokianga i te mea kua 47 na tau o tona minitanga. No mua tata ake nei hoki, ara no te 29 o Hanuere, ka moe a Aperahama Tamihere: ki ta te tanata ki, kihai i ata tutuki ona ra. He mea enei e hono ai ta tatou inoi ki te Ariki nana te kotinga, kia tonoa e ia he kai-mahi ki tana kotinga.

Tera ano tetahi mea e puta nui ai a tatou inoi ki te Atua, ko te mahi i timataia nei e Mihi Toera raua ko Rotu ki Ruatoki. Ko taua wahine i pangia e te mate, a hoki ana ki Australia. Te ki a na takuta, e roa tona mate e kore ai e hoki wawe mai ki tana mahi. Me whakawhetai ano ia tatou ki te Atua mo te kuwaha kua tuwhera nei ki tera wahi e tapoko ai te marama o te Rojo-pai ki reira, mo tana whakakaha hoki i a Rotu raua ko tona hoa, ko Ewa Wi Repa ki te hapai i te kara a Te

Karaiti ki taua wahi i enei marama ka maha nei o te ġarongo o Mihi Toera.

Kua whakaaturia i te tau ka hori nei te mate kua pa ki ġa kura mo a tatou tamariki i Te Aute, i Hukarere, ara ko te kore o ġa moni e puta ana i te whenua e rana hei whakaora i ġa whare, hei whakatupu hoki i aua kura e rua. Kei te namaia he moni, £1000 e ġa Trustees e oti ai ġa whare te whakaora, e ata tupu ai hoki ġa kura. Kei te whai rawa te iwi Maori inaianei e taea ai te kohikohi moni i a tau, i a tau, mo te itereti o te moni i namaia, mo te whakahoki hoki i te tinana o taua moni. He nui ġa moni e puta ana i enei tau mo te wuuru, mo te hipi, mo ġa reti whenua hoki ki te Pakeha. Tera e uaua te tonu i te utu mo ġa tamariki tane, wahine ranei e tae ana ki aua kura; eġari ano te puta o te whakaaro o te huġa kua whakatupuria ki aua kura, o o ratou matua hoki.

Taku kupu whakamutuġa, he poroporoaki i te mea ka tae nei oku tau ki te 80. Na te atavhai nui o te Atua i tutuki ora ai ahau ki enei ra; otira he mauui te mea e tata ana ki te tinana o te kaumatua i kore ai e ata taea ġa mahi; koia i puta ai taku ki ki to tatou Pihopa Tumuaki kia maunu ahau i ruġa i taku mahi a te ra whakamutuġa o Hune e takoto mai nei. Heoi ma te Atua e manaaki tana iwi e noho nei i tenei takiwa te mahi hoki ma tatau he inoi tonu ki a ia kia ata tohutohuġa e ia te huġa mana nei e whirivhiri tetahi tanata tika hei whakahaere i tenei wahi o tana Hahi, me te tuku mai i tona Wairua ki a tatou katoa kia ġakau-nui ai tatou ki te whakatutuki i te mahi kua rite nei i a ia hei mahi ma tatou.

DA MOTINI A TE HUI.

---

1. I whakaaria e Hakaraia Pahewa, minita, i tautokona e Turuturu Ngaki, minita :—

“ He whakapai atu tenei ki te whaikorero a te Pihopa e mea ana kia perehetia nga korero i nga mahi a te Hui.”

Whakaaetia ana.

2. I whakaaria a Te Kutia, minita, tautokona e Rameka Haumia, minita :—

“ Kia tu ko Rev. H. Pahewa hei hekeretari mo tenei Hui.”

Whakaaetia ana.

3. He patai na Taake Tunui :—

“ Mo te moni o te Hui i te Pahou o te tau 1899. I whakaritea ai hei tahua ora nga minita me kore e ahei kia whakaputaina mai te katoa o aua moni hei whakatu whare-karakia hou ki te Pahou ? ”

Te utu a Te Pihopa :—

“ Ko nga moni i kohikohia i mua hei Tahua ora nga minita e kore e ahei kia whakaputaia ketia hei ha nga whare-karakia mehemea kihai i whakatuturutia i te wa i kohikohia ai e ahei te whakatuturu i muri nei. Tena ko tenei e kore e taea.”

4. He patai na Ratema Te Awekotuku, minita, raua ko Taake Tunui :—

“ Kia whakamaramatia ki te iwi te tikanga a te Hahi a Te Karaiti, mo te iriiri me te nehu i nga tupapaku o te Riqatu ? ”

Te utu a Te Pihopa :—

“ Ta te Hahi tikanga mo te iriiri tamariki, ko nga tamariki a nga taqata o te Hahi e tuku mai ki te iriiri. E kore hoki e tika kia iriiria noatia nga tamariki a te Riqatu, kia whakatipuria ake hoki aua tamariki i runa i nga tikanga o te Riqatu.

He rereke hoki a tikaa o te Riatu, kahore rawa hoki e rite ki ta Te Karaiti i whakako mai ai.

Ta tatou karakia nehu tupapaku, he mea mo te hua kua oti te iriiri, me te hua e whakapono ana kia Te Karaiti; kahore hoki e tika mo te nehu i te Riatu."

5. He patai na Te Wiremu, Atirikona :—

"Pehea te tikaa mo te inihua mo era atu raruraru hoki o te whare karakia o te whare minita—ma te pariha ranei e whakaea, ma te minita ranei?"

Te utu a Te Pihopa :—

"Ko a whare-karakia, ko a whare minita he mea tika rawa kia inihuatia, ko a moni e puta ana mo te inihua ma a taata o te Hahi, ara ma a taata o te pariha a whakarite."

6. He patai na Hemana Pokiha ki Te Pihopa :—

"Me kore e ahei kia whakaarohia kia whakahokia mai ano a Rev. W. Goodyear ki Maketu hei kaia nohoa mona?"

Te utu a Te Pihopa :—

"Kahore e marama te whakahoki i a Rev. W. Goodyear ki Maketu."

7. I whakaaria a Rameka Haumia, minita, i tautokona e Ratema Te Awekotuku, minita :—

"Me puta he whakahau a tenei Hui kia haere mai a mātua o a tamariki kia kite i te iriiri-a o a ratou tamariki."

Whakaaetia ana.

8. He patai na Wiremu Kingi ki te Tumuaki :—

"Mehemea he mea tika kia taohia i a moni kohikohi o a Ratapu hei utu i a moni inihua mo a whare-karakia me a whare minita?"

He utu a Te Pihopa :—

“ Ko nga moni kohikohi a te pariha e tika ana me whakaputa mo nga mahi a te Hahi, he mahi hoki na te Hahi te inihua.”

9. I whakaaria a Timutimu Tawhai, minita, i tautokona e Ratema Te Awekotuku, minita :—

“ He whakapuaki na tenei Hui i te nui o te whakawhetai ki Te Atua mo te tiakanga paitanga i tana pononga i te Pihopa i tutuki pai ai aua mahi i roto i nga taimahatanga o tona koroheketanga ka tae nei hoki o na ra ai te 80 tau inaianei.”

Tuarua : Hei whakaatu i te nui o to matou aroha no te mea kia matau he Pihopa Maori tonu ia i runga i tona mohio me tona tino matatau i oku tikanga ki o te Maori. I tona whakamutunga nei i a ia he nui rawa te aroha.”

No reira ka inoi nei kia pai Te Atua kia whakaroaina ona ra mutunga noho tonu ai ia i waenganui ia tatou. Kia homai he hari ki a ia e mama ai ki a ia nga ra o tona kaumatutanga.”

Whakaaetia ana.

10. I whakaaria e Take Tunui, i tautokona e Waata Te Rangikotua :—

“ Kia tu ano te Hui o te Hahi Maori o tenei takiwa ki Whakatane a te tau 1910 e heke iho nei.”

Whakaaetia ana.

11. He patai na Timutimu Tawhai, minita :—

“ He peveha i raro i nga ritega o te Hahi tenei taonga te hahu tupapaku e whakaaetia ana e peveha ranei? ”

He utu a Te Pihopa :—

“ He tikanga no mua te hahu i te tukapaku me ona karakia ano a nga tohuanga Maori. Ko tena tikanga kahore e waiho hei mahi ma nga tangata o te Hahi, mehemea he tiki kau i nga koiwi o te tupapaku kua nehua nei ki tetahi wahi kia

takoto ki tetahi wahi ke e hiahiatia ana, kahore hoki e eke mai nga tikanga Maori o mua, e kore tena e whakahaehia e te Hahi, otira kei nga Minita o te Kawanatanga tetahi tikanga mo te mea pera, hei nga kaitiaki hoki o te toma tupa-paku."

12. I whakaaria e Turuturu Ngaki, minita :—

" He nui te whakamihhi o te Hui ki te manaaki a Te Patuwai raua ko Datu Pukeko i te Hui, ma Te Atua ratou e manaaki e tiaki."

Whakaaetia ana.

I whakamutua e te Pihopa ki te manaaki.

I panuitia, i whakaaetia he tika,
5 Aperira, 1909.

W. L. WAIAPU, УРОКО.

TURANGA :

Na te Wiremu Hapata i ta ki Te Raukahikatea.

